

Grad Predjamski.

Krajepisno-zgodovinska črtica. — Spisal Fr. Podkrajšek.

Pomlad je zopet objela deviško zemljo, znova je naravi jelo vréti cvetje iz osrčja, in tačas se tudi tebi, ki si vso dolgo zimo prežil v dolgočasnem mestnem ozidji, vzbuja želja, da pohitiš pod milo nebó. In rekel si s pesnikom: »Le v roko zopet, grčav les!« — in šel si na deželo, v goré ter vsaj poedin dan prebil v lepi prirodi. — Ali ko je prišlo prijazno Duhovo, tedaj si stopil i ti v železniški voz in sajasti hlaпон ti je prišel v malo urah do slovitega Postójinskega trga. Tu si si ogledal jamo, kateri ni jednake po vsem svetu.

A tudi obližje postójinsko nudi ti dôkaj zanimivih, krasnih prizorov, dôkaj ti podaje prijetnih izletov, Glej, tam nad trgom sivi Sovič! Oj, to zidovje, to prastaro zidovje, in na njem podrtino z mahom porastene skale, razpali stolpi tam na skrilji med golim kršjem! In v ozadji tam melanholično borovje! In mir vlada tu in prečudna harmonija tiha te prešinja kraj ter zataplja srce v čase minule, starodavne!

In prijatelj si izletom, prijatelj prirodi! Lehko si pohodil prijazni trg, zeleno Planino, ogledal si tu razvaline Starega gradú, Planinsko jamo, videl, kje potuhнена Unca prihaja na svit, kako izvira izpod sive pečine. Ali te je pozivljala k sebi bela Cerknica s čudovitim svojim jezerom, v katerem se ne lové samó ribe in povôdne ptice, nego kjer i lovčeva noga pohaja za plahim dolgoúšcem, lokavim lisjakom in mnogovrstno perjádjo, in kjer kmetič kosí travo — vse na jednom in istem torišči -- vse ob svojem času! Ali si se na vrh vspel temnemu Javorniku, ali na téme sv. Trojiški gori, kjer še danes stojé cerkvene razvaline, in

»Zakaj je zapuščena
Na gori cerkvica,
Zakaj jo mah porasta
In zvon glasú ne da —«

o tem ti bode pripovedoval pravljico sivolàs pastir, ki pase dróbnico tu okoli. — In užival si krasno panoramo tu na divje-romantičnem kraju! — Ali pa si krenil na Babo, tam nad čudapolno Pivko stoječo, nekdanji stan starih Rimljanov, ki so tu imeli svoj castrum — ali na Slavinski tabor, ostalino iz srednjega veka, kjer so se pradedje naši o navalih turških ljuto branili z nasípov proti vrágu krščanov. Lahko

si v Prestranku, na Biljah in v Škuljah ogledal privatno kobilarno našega cesarja, kjer do tristo mladih, čilih kónj in žrebet plemenite kraške pasmine zoblje rmeni oves. Ali si tam staremu velikanu, sivemu Nanosu splezal do skrilji, videl z nje čaroben vzhod solnčni, ogledoval neizmerno vodeno ravan, na kateri je velo stotine in stotine belih jader — v dalečini občudoval ponosni Trst, in Jadranskega mórja kraljico, krasne Benetke.

Toda skop ti je čas, preskromen, ni ti prilike ogledati si, občudovati vse to. Torej te vabim na izlet, kojega hočevâ narediti pred Jamo, da si gledava vsaj to znamenitost v bližini postójinski ter vtiškom, koje si prinesel iz tamošnje jame, dodati še jednega.

Zapustiva tedaj belo Postójino in mahniva po Tržaški cesti dalje proti jugu. Pri Landolu kreneva v stran, pustiva župnijsko selo Hrenovice na levo ter greva po stranski poti dalje. Mnogo je tu goličave, čudo krševitega svetá. Toda marljivi ratar si je s pridno svojo roko mnogo zemlje priboril, razstrelil skale, navózil od daleč prsti in sedaj se ziblje tu valovito žitno klasjè. Skoro tri ure koračiva že po stisnenih stezicah, po strmih klancih, po ozkih jarkih, konečno po dolgi sotéski vodi naju pot. Glej, mahoma se pred nama začne odpirati svet. Visoko gorovje, sáme sive pečine objemajo na okoli to dolinico, stisneno v nekak kotel. Kamor ti nêse okó, povsodi živa skala, pusté goličave, sivi krš, vse mrtvo, vse prazno. Mah jih zarasta in le tu pa tam poganja iz pokline níčevo grmičje.

A tam sredi tega skalovitega gorovja, nekako v polovičnem njegovem visu, štrlí strma pečina navpično v nebó in na nji se beli sivi grad, sedanji Luegg ali grad pred Jamo. Tolikanj je potisnen pod skalo v duplo, da ga stena, nad streho viseča, popolnoma brani dežja in nevihte. Zato je menil učeni zgodovinar Schönleben, da grad niti strehe nima. Ali to mnenje je napačno, kajti strehe treba mu že radi vlažnosti in radi vode, ki neprestano kaplja in curí od skalovja nad njim.

Globoko, globoko pod gradom v dolini drví deroči potok Lokva penaste svoje valove ter se z groznim bobnénjem izgublja v skalnato brézno. Dve uri teče pod zemljó in potem izvira zopet pri Vipavi pod imenom reke Vipávščice. Da je to resnica, pripoveduje nam že slavni zgodovinopisec in topograf kranjski, Valvasor, ki omenja, da so v prevero pri ustji potokovem v vódo nasuli žaganja, katero je zopet priplavalo na svit pri Vipavi. Tudi omenja navedeni učenjak, da so zaznamovali živih rãc, vrgli jih v Lokvo in kesneje jih dobili

v Vipavščici — živ dokaz, da je podzemeljski potok Lokva istoveten z reko Vipavščico.

Kaj značijo vrata tam nad brêznovim žrelom, kamor se v podzemlje izgublja Lokva? Hajdiva najprej tja! Po umetnem poti, sekane v živo skalo, lezeva ob steni nad gorostasnim propadom, a globoko, globoko pod nama hrušči ljuta Lokva. Čez primitiven most, narujen od hrastovih hlodov, prispeva do omenjenih durij. Vstopiva, ali prej si še užgiva vsak svojo plamenico. Evo ti, prijatelj čudeči se, meniš li, da sva morebiti zopet prišla v Postójsko jamo? Tudi tu je priroda zgradila špiljo, dolgo celo miljo. Polagoma koračiva dalje po vlažnem tlaku. Koliko ima jama izvrstnih stalaktitov in stalagmitov! Vidiš li seneni stog tu? In ogljarsko kôpo tam? Tu je sveča, tam steber, zvon, levova glava in sto družih obrazov! Rjavi so večinoma, toda mnogi lepo beli, kakor od pravega pravcatega alabastra. In kako to pod nama šumí! Lokva je, pod zemljo deroča, katere pa ne uzreva. — Na več jam se delí špilja; marsikje je sila visoka, marsikje ozka in nizka. Tu in tam se morava plaziti po tléh, ako hočeva dalje, tu celó uprav plezati po odkrušenem kamenji.

Tu je razsežen prostor; izpalíva nekoliko strelov! Kako bobní to, kako gromovito odmeva jek! Človek bi dejal, da je to topov grom, ne strél iz samokresov.

A dosta tega podzemeljskega življenja! Glej tam še trhlih lesenih gredij, ki vodijo daleko v vis! Les jim je vlažen, gobe rastó po njem. Opasno bi bilo, da bi izkušala lezti po njih. Vodile so nekdanj v stari grad Predjamski.

Zopet sva na planem. Vidiš-li tam nizko, na pógled neznatno cerkvico, katero sva prezrla pri najinem prihodu lê-sem? Historično važna je, kajti na njenem pokopališči spi baje poslednji vitez Predjamski smrtno spanje. Cerkvico sámó je posvetil bivši slavni državnik avstrijski, učenjak Enej Silvij, iz rodbine grofov Piccalomini, nekdanji vladika tržaški, katerega pa še mnogo bolje zna ves učeni svet pod imenom papeža Pija II.!

Hajdiva sedaj proti grádu! Zopet naju vódi ob nasprotni pečini drug v skalo izdolben pot. Oglej si še jedenkrat od zunaj grad! Kakšno žrelo, kakšna duplina zije mu tam v ozadji za hrbtom! Ves je v skali, ali bolje rečeno pod skalo, ki zeva nad njim! Tam na zidu, na levici se vidi naslikan velikansk grb z letnico ,1570.', ki ti pripoveduje, da je v imenovanem letu ta grad sezidal grof Ivan Kobencelj, bivši dvorski kancelar nadvojvode avstrijskega Karola v Nemškem Gradci, ko si je bil osvojil tu vlasteljestvo. Kesneje je prišel grad v

last plemiču Ivanu Markoviču. — Do 1848. l. je bilo v njem nameščeno grajsko sodišče, dandanes pa je grádu gospodar knez Windischgraetz, ki pa samó ob lovskem času biva tu s svojim spremstvom. Navadno je grad osamel, zapuščen in le v bližnji koči biva mu obvdovela starka oskrbnica, ki radovédnemu obiskovalcu razkazuje znamenitosti njegove, pripovedujé o poslednjem vitezu Predjamskem.

Prispela sva do vhoda, do stolpa, ki je pri vsi zgradbi jedino, kar je je pod milim nebom — vse drugo je krito pod skalo. Pred njim stojita kamenéni piramidi. Med njima in vrati grajskimi, nad katerimi se sveti grb Kobenceljev, izdolben od kararskega marmorja, nahaja se globoka grapa. Čéz njo drží lesen mostič. Nedavno še je bil tu most na véso (Zugbrücke.) Jednak most je bil nekdam med prvim tem stolpom in sledečo zgradbo. Niti tega že ni danes videti, a ni ga niti treba, kajti röv je zasut in danes ti noga tu stopa po ravnem.

Oglejva si sedaj nekoliko prostore grajske!

Takoj pri vratih je ječa, ostalina iz tistih strašnih fevdalnih časov, ko je siromak kmet bil tlačán — črna živina — in ko je s krvavimi žulji redil samopašnega, trdosrčnega graščáka. — Blizu tam je v zid izdolbena jéčica, kamor so zapirali zločince, ki se niso hoteli takoj udajati. Tesna je, da jedva človek v nji stojí. Tu so uboge žrtve stojé, ali časih sloné, morale prebijati po štiriindvajset ur, a tudi po več dnij. V prvem nadstropji se nahaja drug zápor. Grozni zapahi so mu na durih. Sedaj je poln kmetijskega orodja, zarubljenega in odvetega kmetu siromaku. Na drugi stráni je od žive skale izdolbena strašna ječa, globoka — kjer so se, kakor pripoveduje národ, našle človeške ogródi. Le-sem so baje metali zločince, obsojene na smrt; v óni globoki duplini so nesrečneži zapuščeni umirali od gládi in žeje. Blizu tam, na hodníku, visi visoko v lini zvon, ki je nekdam pozivljál k službi božji; póleg se nahaja domača kapelica. Ali oltar je razpal, slike obledele, svetnikom ni rók ali nóg, pojedinim manjka celó glavá — vse je mrtvo, zapuščeno.

Sobán se nahaja čuda v grádu. A vse so prazne, večinoma golo stenovje, živ dokaz minulosti starodavne, živ dokaz ničnosti na zemlji. Le prostrána soba, v kateri navadno biva lastník knez ob lovskem časi, in manjša poleg nje sta opravljeni. Pohištvo je večinoma v rokoko-zlogu, nekaj je vendar modérnega. Za peči služijo léve (kamini.) Znamenita je v tej sobi na steni viseča oljnata slika iz 16. veka, kažoča moža v rdeči kancelarski opravi, z zlatim lancem in kolájno na vrátu. Na njenem reverzi pak se číta v latinskih slovih, da je to temu grádu bil ustanovitelj, že omenjeni grof Ivan Kobencelj, bivši kancelar voj-

vode avstrijskega Karla. — Na starikavi mizi leži ogromna knjiga, ki nosi na čelu sliko Predjamskega gradú in obseza zgodovino zadnjega viteza Predjamskega. Vánjo vknjižujejo potniki svoje ime, često zabeleži kdo tudi po kojo kitico pesmi, ali pojedine stihe, izrazujoče vtisek, katerega mu je bil napravil pogled starega in novega gradú. — Krasno-strašen je pogled iz grajskega okna v globino! Gorostasne, sive pečine okoli globeli pod gradom, bobneči potok v jarku, ves kraj romantično divij — to ti je prizor, to ti je vtisek, pred katerim omaguje roka, popisati ga hoteča.

A ko še o grádu, kjer sva sedaj, ni bilo ni sledú ni tirú, nahajal se je tu gori više v duplu grad, mnogo jačji, silovitejši od sedanjega — nepremagljiva prirodna trdnjava. Le za máno stopi po lesenih stópnicah, da prideva v višino, ki preseza celó streho novega gradú. Evo sedaj! Tu je samó zazidana otlina. Nad tábo skala, pod tábo skala, na levi pečina in na pravi. V ozadji ti zijá ogromno žrêlo, ali spredaj je zgrajen močan debel zid — v njem pa vidiš ozka in nizka gotska vrata ter dvoje óken. To je bil na zunanje ves nekdanji grad — tedaj sáma otlina, skalnata špilja, na izhodu zazidana. Najbolje in najlože si prispodobiva to situvacijo, ako se méniva v kacem visocem železniškem predoru, na priliko na Semerniku ali na Brennerji; toda misliti si ga morava zadaj nepredrtega, spredaj zazidanega. Kdor je hotel prispeti v to prirodino trdnjavo, moral je plezati iz doline počenši po vrvičinih lestvah ali po konopcih v vis, tja čez streho sedanjega novega gradú. Glej doli v dolini, kako globoko dere Lokva! Više gori so bile pojedine, v pečino vdolbene gredí, po katerih se je dospelo do skale, kipeče iz pečevja, vratom nasproti. A sedaj še nisi mogel kar tako v grad — med skalo in vrati zijá globok propad. Most na vési je bil tu stoprav konečna komunikacija. Spuščal se je nizdolu, sezal do že omenjene skale in se opiral nánjo — po njem šele si prišel do grajskih vrát. Na stranéh teh vrát sta še dandanes kolesci; po njih je tekala veriga, na koji je visel most. Živa duša tedaj ni mogla tako visoko s sovražnim namenom do vrát, tem menj, ko je most bil potegnen v vis. Posamezen človek še je branil lahko, v tedanjih časih, ko še ni razvito bilo sedanje modérno vojskovánje, kadar so še neznane bile sedanje vojsinske znanosti, z izvrstnim vspedom proti množici, ne da bi mu mogla priti do živega.

Mesto nekdanjega mostú na škripcéh se nahaja dandanes tu lesen mostiček, po katerem sva prišla i midva. Nad vrati, malo proti desni, vidi se predrta odprtina. Tu sem so padale krogije iz lombárd in prebile steno, ki je, porušivša se, ubila poslednjega Luegarja.

Ko stopiva skozi vrata, vidiva na pravi roki prostor, kjer je usoda dohitela imenovanega viteža. Blizu todi, malo dalje stojé še pojedini zidovi, ostalina nekdanje stanice, a na levici sledóvi nekdanje kuhinje, izdolbene v pečino. Ko stopava dalje v višino, nahajava zopet ostanke druge sobe. In še više gori, nad nekdanjim stanovanjem, jako zanimiv, precěj sežnjev globok vodnjak, katerega pa ni zgradila človeška roka, nego priroda sama ga je izklesala v kamen. Iz njega je pil nesrečni Erazem, iz njega predniki njegovi — iz te rupe pijeva i midva lahko še sedaj zdravo, čisto vodo. Umeje se, da je kapnica. Dolgi leseni žlebóvi, ki so napeljani po vsi špilji, vodijo do njega. Voda, ki kaplja od stén vánje, odceja se po njih v rupo in še dandanes okoriščéva se ljud ž njo. Kdo bi pač tako globoko lazil po opasnih stezicah do Lokve, ki ima vrhu tega še pogostoma zeló kalno vodo.

In ko stopava dalje po špilji, prijazni sopotnik moj, opaziva, da se zožujejo stene, a pot vodi naju še daleko, dokler ne prideva do zidú; ko bi ga prodrla, štiri milje bi lahko — ako se po vlažnih tleh in po odkrušenem kršji hoditi reči sme lahko — dobre štiri milje daleč bi lahko hodila pod zemljo, a konečno tam blizu Vipave prispela na svit. Ob obleganji Predjamskega gradú so dobivali obleženci po tej poti v obilici vsega, česar treba življenju. Pričetskoma 16. veka pak je velel že omenjeni graščák Ivan Markovič zgraditi óni zid, kajti prilomastila je bila nekdam jata tatov po tej poti v novi grad ter odnesla dokaj vrednosti. Na takov način pa so bile za prihodnje prepréčene jednake pustolovine.

In tu, kjer dandanes na skalni čeri mirno gnézdi siva golobica, tu kjer si sedaj zavetja išče plahi netopir, kjer le tožno odmeva skovikanje mrtvaške ptice, bival je nekdam junašk rod. Tiho je sedaj tu, ali nekdam je odmevalo stenóvje od štropôta súlic in pikov, rožljanja ostróg in bridkih mečev, prasketanja oščépv in silnih šlemov. Grom je bobnèl tu iz neokretnih lombárd, pokale so puške in samokresi. Tu je iskri žebec kopital trda tla, tu se drvila jata tenkonosih hrtov, tu bučal lovski rog. Minil pa je čas, bedni čas strahovitega pestnega prava; v stoletja teku se je pogubilo vse in zób časa gloje in kruši ostalino divje minulosti.

Za cesarja Karla Vélicege (768—814. l.), ki si je bil osvojil i naše slovenske pokrajine, in ko si je jela naseljena tuja gospóda gradove zidati po naši domovini, zašel je nemški plemič v te kraje. Takrat so krili še pragozdje Kras; tedaj je še lomastil širovratí zober po teh šumah, po katerih še ni pela sekira. Takrat je še ščetínar véper s čekáni svojimi razrijal tu prstena tla pod stoletnim hrastovjem, po

drevji plezal bistrooki ris in divji maček, po lesi taval kosmatin medved in tulil vedno gladni volk. Takrat so mrgolele hoste še mnogojaci živali: jelen, srna, zajec in lisica so bili tako navadni tu, kot dandanes katorna ali skalna jarebica. Vitez, ki je zašel le-sem, ugajala je baš divjina, omilila se mu otlina tam v kršji. Porodil se mu je v glavi črtež, katerega je tudi zvršil: tam v duplu pod skalami si je sezidal grad v stan, v obrano proti sovražnim navalom. Nazval ga je nemški Lueg, a domačin mu je pridèl v naščini ime: Grad pred Jamo. Potomci vitezovi so si prisvojili ime: Luegarji.

Stari grad so dolgo v oblasti imeli oglejski patrijarhi, ki so ga prepuščali v fevd plemstvu. Leta 1270. hotel jim ga je odvzeti goriški knez Albert, kar se mu je končno i posrečilo; toda skoro si ga je zopet osvojil patrijarh Rajmund. Okoli l. 1400. prišel je grad v last cesarju.

Iz rodnega gradú se je širila potem rodbina Luegarjev tudi v druge kraje. Po Koroškem, na Tirolih, po Štajerskem so imeli Predjamski gospodje svoje graščine in gosposčine. Na Štajerskem pod goro Sokoljem so imeli na priliko grad, ki se je zval: »Lueg in's Land«. V Nemškem Gradci jim je bila last hiša, ki še dandanes nosi ime: »Luegers Haus«. Na našem Dolenjskem se še nahaja nekdanji njihov grad Lueg.

Surovi, a srčni in pogumni, v drzovitosti povse jednaki kraju, kjer so se narájali, bili so potomci Lueški. Porojeni v temnem, mrtvem skalovji, vranam in orlom slično, vzgojeni v sivih pečinah, vzrastali so v možáto dóbo. Na divji, siloviti burji so se krepili, in tako se jim je jačilo osrčje, dobivalo jim teló junašk duh, kljubovalno divjost, ki je od starodavnega pradedá prehajala na poznega potomca vnuka. Pri čilih žebcih, med četo brzonogih psov, o žvenketanji silnega orožja, o lovu in borjenji vzrasli, utrjeni za vsako zlò, v srci polnem ljubezni do domovja in do slobode, sovražili, dà, zaničevali so Luegarji vso prijazen, vso mehkost, vso uljudnost človeštva. Kaj je strah, bojazen, tega niso znali — kljubovali so opasnosti ter je iskali. Bòj jim je bilo gaslo, jedino gaslo junaškodivji tej rodbini. Kjer je divjal bòj, tam izvestno Luegarjev nikdar manjkalo ni. Stoletja so si osvajali ter hranili si razsežno bojno slavo. Marsikdo njih si je bil prislužil lovorjev venec z gorko, srčno svojo krvjo, večina njih je poginila na bojnem poprišči, ob kòpi ugonobljenih vragov. Redkokateri njih je učakal visoke starosti, malokdo umrl na postelji. Res, slaven, junašk je bil ta rod! Kronika domača laskavo omenja Bertolda Lueškega l. 1300.; nadalje družega Bertolda 1327. l. O Frideriku Lueškem pripoveduje Val-

vasor, da se je slavno boril 1462. l. pred Dunajem. Konrad, Pankracij in Nikolaj tega imena so bili celó glavarji tržaškemu mestu. Poslednji te rodbine je bil Erazem Luegar. A njemu se ni milila sreča! Osve-titi se mu je nemara hotela usoda za vsa zlodejstva, vse zlotvore pro-minulih Luegarjev.

Ni umrl na postelji, niti v slavni bitki, nego pal je zavratno, zlo-čincu prestrigla mu je Morana nemila življenja nit.

Bil je zadnji srednjeveški vitez-plenilec na Kranjskem!

(Konec prihodnjič.)

Kaj pripovedujejo ob Ložnici.

Spisal M. Cilenšek.

V.

Blizu Arjevasi vódi vélika cesta po zidanem móstu. Ondu ob cesti stoji grm, ki se bajè ne dá izruvatí. Tukaj je mesto, kjer je čakala potnika sreča, ako je le nekoliko zdravih mo-žján nosil v lobánji. Vštric grma se mu je pridružil osel, s katerim se človek sevéda rad ne bráti, ali ta je bil neki veliko vreden. Obto-vórjen je bil z dragocenim blagom in spremljal je ponočnika streljáj daleč. Tu pa je, ogledavši se po človeku, izginil brez sledú. Ako bi bil potnik nánj položil roko, vse neizmerno bogastvo bi bilo potem njegova last. Ker se o tem nikdar slišalo ni, mogoče, da še čaka sreča prihodnjega rodú. —

O tobákarjih se mnogo pripoveduje, vse pa meri na bôje, koje so imeli s stražniki. Tobákarji so tihotapili duhán v hribovite kraje in imeli povsod dobrih zaščítnikov, ki so jim takoj naznanjali vsako pre-téčo nevarnost. Zaradi tega so bile za to prepovedano rokodelstvo pripravne osobito takšne hiše, ki so stale na holméh, raz katerih je bilo mogoče hitro ugledati prihajajočih sovražnikov. Časih pa niso utegnili več pobégniti in prišlo je do hudega bôja, ki se je navadno krvavo končal. Nedaleč od Godomelj so imeli svojega pomagača, ka-teri jim je po nóči prenašal prepovedano blagó v Solčavske planine. Dasitudi močen mož je vendar spotoma zeló opéšal in bi ne bil mogel prilézti domóv, da mu ni žena njegova naproti prinesla do Pake poln lonec dobro zabéljenih žgánjcev. Okrepčan je stopal poleg pomočnice domóv in čakal nove prilike. Sevéda je imel zaradi tega ponočnega

Grad Predjamski.

Krajepisno-zgodovinska črtica. — Spisal Fr. Podkrajšek.

(Konec.)

Hraber in pogumen je bil Erazem Predjamski. Radi tega ga je čislala vsa plemenita gospôda kranjska in štajerska óne dôbe. Ali mračen mu je bil duh, srce osorno, nepristopno, blažjim čutom. Dva strijca je imel; a padla sta oba v jeden dan v bóji proti dédnemu sovragu našemu, klétemu Turčinu, ostavivša netjaku svojemu ogromne imovine. Prisilili so Erazma, ki je bil zadnji svojega rodú, da se pozákoni in istinito se oženi s Katarino Ungnadovo. Národ naš velí, da sila ni mila. Tako je bilo tudi s to prisiljeno zvezo. Erazem ni ljubil soproge svoje — mrzela mu je. Nikdar ni znal, kaj je sreča očetova. Skoro je boginja Morána ločila ta zakon. Erazem je ostal vdovec.

Dasi Erazem ni gojil nežnih čutov v svojem srci, dasi mu je osornežu mrzel ves svet, dasi je bil neotesan in surov, ipak se mu je duša z mladeniškim ognjem oklenila moža-junaka, katerega je jedino ljubil prijateljski, ognjevit. Bil je to Andrej Baumkircher, rodom Kranjec. Napačno ga torej Enej Silvij imenuje Štajerca, kajti ródni mu grad je stal v Vipavi, kjer se še dandanes nahajajo razvaline tako-zvanega »Baumkircherjevega turna«. Silen človek je bil to, hraber in pogumen. Podkvé je lomil v roci, kakor steklo, in kadar je v bóji dvignil težki svoj meč, odletela je protivniku roka ali glava, kakor da je makova. Pravljica pripoveduje o njem, da je sovražniku često razklal glavo do brade, dasi mu jo je kril železni slém. Cesar Friderik IV. (1439. - 1443. l.) ga je jako cenil, podelil mu je baronstvo ter ga imenoval celó štajerskim deželnim glavarjem. Radi hudih bojev, katere je bojeval cesar s celjskim grofom Urhom, z ogrskim kraljem Matijo Korvinom, s češkim Podjebradom, in zaradi slabega gospodarstva svojega je bil pogostoma v denarni zadregi. Baumkircher mu je pomogel često z ogromnimi vsotami iz stiske, kajti bil je jako imovit. Cesar mu je zato zastavljal svoja posestva štajerska. A tudi s hrabrim svojim mečem mu je pomogel Baumkircher mnogokrat ter dva pota celó rešil ga smrti, pogibelji in zajetja. Ureh Celjan je oblegal cesarja leta 1452. v Dunajskem Novem Mestu s 24.000 vojniki. Malo, malo, in po cesarji je bilo. Neprijatelji so naskákovali mesto, že pridrli vánje. Pa kakor nekđaj Horacij Cocles, postavil se jim je, ko je že bežalo vse, Baumkircher s svojo četo po

robu, posekal, kar je prišlo preblizu in na obalih Dunajščice branivši se, čakal, da so mu za hrbtom drugovi podrli most. Potem pa se zakadí v penečo vodo in navzlic strélicam in kroglijam, ki so zvižgale za njim, srečno prispè na óni kraj in po vrvi spleza v mesto. In držali so se obleženci toliko časa, da je deželni glavár kranjski Ureh grof Šaumburški s Štajerci in Korošci vred prihitel na pomoč, ki so razgnali potem ogrsko vojsko ter ž njo vred vstajnike dunajske. — V drugo pa je Baumkircher pomogel cesarju na Dunaji, ko so ga oblégali in skoraj ujeli v lastni mu hiši uporni Dunajčanje.

Baumkircher si je vzdržaval ogromno krdelo vojniov na svoje troške. Ukazalo se mu je, da jih po vojni takoj odpusti, a stóri to, ako moreš! Vsakdo je zahteval prej dolžne mu plače. Kje vzeti? Cesar sam ničesar ni imel in v svojih stiskah ničesar ukreniti ni mogel, Baumkircherjeve jate so pa v tem plenile in ropale po Štajerskem. Stanovi so se pritoževali radi tega pri cesarji. V novo, ali zaman, velel je cesar, da ukróti in razžène Baumkircher svoje vojščake, zaman je zapovedal pobirati nekak davek pri vseh podanikih, naj si je moškega ali ženskega spola, naj si je plemič ali kmet ali duhovnik, berač ali bogatin — vse te ogromne vsote niso zadoščevale za ogromni dolg. Duhovščina, nevajena plačevati danja, jela se je groziti, dà, v Nemškem Gradcu so celó nabili na javnem trgu pamflet, kateri je spisal neki frater in v katerem se je strašno obiral cesar. — Ko uvidi Baumkircher, da nikakor ne bode prišel do denarja svojega, posojenega cesarju, zveže se z Ivanom Štubenbergom in Urhom Eiczingom, ki sta, kakor on, pri cesarji imela čuda terjati. Trójica ta jame se sedaj upirati javno in vojevati proti cesarju. Tej zvezi sta pristopila še Andrej Greisnegger iz Koroške in Nikolaj Lichtenšteinski. Krvavo so se rovali dve leti ter si osvojili pet cesarskih gradov. Cesar, kateremu je bil Baumkircher potolkel kacih štiristo mož, jel se je konečno že pogajati z uporniki in plačati jim je hotel jeden del dolga. Toda le Ivan Lichtenšteinski in Ivan Štubenberg sta se z odovoljila s to predlogo, ostala trójica se je upirala tudi dalje trdovratno.

Ali junaka Baumkircherja je skoro ujela lest, zvijača zavratna. Pozvali so ga, da pridi v Nemški Gradec pogajat se ter poslali mu slobodno pismo. Stalo je v njem, »da se sme od jutra, ko zvoní ‚Zdravo Marijo‘, do večernega zvonjenja, varno baviti v mestu.« Na grádu, kjer so mu stavili uvete, zadrževali so ga neprimerno dolgo. Silni Baumkircher ni mogel vsprejeti pogojev, ki bi mu bili naklonili velikansko izgubo imenja. Že se je nagnil dan, že je légal na zemljo mrak, ko se po brezvspešnem pogajanji odpravlja z grada junaški

štajerski glavár. A ni še dobro v mestu, dá se zavratno znamenje — zvon zapoje, Mariji v večerni pozdrav. Ko na uho bijó Baumkircherju ti glasi, vspodbode žebca. Na Muri so še odprta mestna vrata, še sta v visu nótranja in zunanja železna ograd. A ko prijaše silni vitez pod vrata, na mah zdričí pred njim in za njim ograd nizdolu, Baumkircher je v železni kletki. Hipoma pridere tudi četa vojniov, nótranja ograd se potegne kvišku — prične se ljut bòj. Že začnó osupli bežati bojni hlapci, videči, kako siloviti jezdec družemu za družim cépi glavo, kako ga objemlje mrtvecev vál. Ko pa jednemu razčesne čepinjo, odkréhne se mu pri ročniku meč. »Da mi je pri rokah bojni moj meč,« zagrmel je junak, »vse mesto bi ugnal v kozji rog!« ko ga je brezorožnega podrla divja tolpa zavratno raz konja in ga zvezala. Prosil je odloga, zatrjeval, da prepustí cesarju vse zajete in zastavljene gradove, obetal 60.000 zlatnikov, ako ga izpusté — zaman! Javilo se mu je na lici mesta, da mora tukaj umreti. Bosonòg pater ga izpové in kranjski junak, ki je na bòjnem polji sto in stokrat gledal beli ženi iz oči v oči, junak, ki se je poganjal le za svoje imenje, ki je dvakrat otél cesarja iz sovražnih rók, jedenkrat rešil mu življenje, sklenil je tam, kajti krvnik je že čakal in odletela je z ramen junaška glava!

Ta dogodek je zadál našemu Erazmu strašansk udarec. Bolest mu je sežéla srce, ko je zvedel žalostno usodo prijateljevo. Ni se mu še solzilo okó, odkar je bil odrasel otročji dóbi — sedaj pa so mu debele srage tekle po zagorelem lici. Javno je očital nehvaležnost cesarju, trdé nedolžnost prijateljevo, očitaje verolomstvo vladnih prištašev. Odtegniti se je mislil svoji službi, popustiti cesarski dvor. Sila prigovarjanja je stalo vse plemstvo, da so ga pregovorili in pomirili.

Ostal je. A da je prej tihoten bil, samosvoj, osoren, bil je sedaj v še obilnejši meri. Mrzel je bil, mrtev svetu — nikogar ni več zval prijateljem. Kar se mu je še mililo, bil je bridki meč, ognjeviti žebec in dvójica velikanskih psov, ki sta celó spavala pri njem. Umršega prijatelja svojega se je spominjal vedno.

Leta 1483. je bilo. Cesar Friderik IV. je imel ondaj dvor svoj v Frankobrodu na Meni. Tudi Erazem je bil tam navzočen, saj je bil stotnik telésne straže cesarske. — Gostí so prirédili — rujno vince je lezlo že v láse gospódi viteški. Govorica nanese tudi na sojenega Baumkircherja. Vse mu je milovalo kruto usodo, vse ga žalilo. Star vitez Zavravški trdi, da je Baumkircher junak, kojega ne doseže nikdo navzočnikov. To je mrzélo grofu Papenheimu, čestihlepnemu velikašu. Upornikom ga nazivlje, kateremu je bilo po volji, da je poginil v krvnikovih rokah. Bliskoma poseže Erazem po svojem méci, zahtevaje,

da Papenheim preklíči svoje besede. »Nikakor ne!« zavrne grof, in predno so se zavedeli gospôda, predno so mogli razdružiti srdita bojvnika, že je Papenheim ležal v krvi mrtev na tleh. »Béži, reši se!« klicali so prijatelji Erazmu. A junak, ki ni nikdar znal strahú, ostal je, ni bežal.

V ječo so vrgli silnega Erazma, obsodili ga na smrt. »Naj mi je tako!« dejal je zadnji Luegar, začuvši obsodbo svojo, »prevečkrat že sem srečal na bojišči smrt, v bójih za očevino, da bi se je moral bati sedaj. Krvnikov meč nikogar ne omadežuje več, kajti sprala, osvetila ga je kri Baumkircherjeva.« — Marsikomu se je smilil mož, marsikomu se porósilo okó. Erazem se je udal usodi svoji, moški pričakoval smrti — zapuščen, osamljen, brez žené, brez dece, brez prijatelja!

Že se je bil nagnil tretji dan — póslednji dan Luegarjevega življenja. Pred ječo so se gostili čuvaji z jedjo in pijačo, katero jim je bil kupil obsojenec. Kar vstopi sivolàs menih. Erazem takoj spozná našemljenega štajerskega grofa Baerenecka. Prinesel mu je bil pilo in orožje. — Zjutraj obsojenega viteza ni bilo več v ječi; prepiljeno omrežje na oknu je pričalo, na kakov način ga je bila vzela noč.

Kam sedaj, da bi bilo varneje? Na Kranjsko, v ródni si grad očetov! Tja sedaj kréne Erazem. Bilo je to tudi najprikladneje okoliščinam njegovim. Grad je bil trden, skoro nepoznat, dà, celó domači ljudje so vedeli le malo o njem. — O prihodu lésem se je skoro slabo godílo Erazmu. Dvanajst kraških korenjakov, nekdanjih bójnih hlapcev njegovih, ki so bivali tu, ni ga takoj spoznalo. Že so segli po mécih ter ga hoteli pobiti, ko ga spoznajo. Povéдали so, da živé večinoma o plénu.

Skrajema je hotel Erazem mirno živeti tu in baviti se le z lovom. Ko pa zvé, da ga préganjajo, da so za morilcem Papenheimovim izdali tiralne listove, da so nágrado razpisali na glavo njegovo, tedaj mu zavrè kri, strašno prisego izusti, osveto vsemu človeštvu. Nekdaj slavni kapetan telesni dvorski straži polupeži se — vitez postane navaden zločinec, tolováj.

Prvi, ki je zaznal, kdo je Erazem Predjamski, bil je Ivan Šteberg, vlastelj v bližini Loža. Po nóci je pridrl Luegar pred grad, obkolil in tudi skoro se ga polastil. Graščák je zbežal in se skríl na kašči; Erazem ga najde tu visečega, že mrtvega. Tla so bila namreč trhla, udrla so se pod težo Štebergovega obilega telesa in siromak je obvisel med dvema deskáma, kjer je žalostno poginil. Erazem opléni grad in ga konečno še zapali.

Toda ne samó bogatina vlastelja, nego i siromaka kmeta je tiščala kruta pest Erazmova. Valvasor pripoveduje, da mu je pravil baron Rosetti, vlastelj Orehovske gospóšćine, kako mu je oča njegov pripovedoval o kmetu, čegar očetu je Predjamski s pólja odpeljal jarem volov. Nikdo ni bil sedaj več varen pred hudobnim Predjamskim gospodom.

Strog ukaz je došel tržaškemu glavárju, baronu Gašparju Ravbarju, da ugonóbi drznega, nevarnega razbojnika. Lahko je sicer bilo, izdati takovo zapoved, a jako težko zvršiti jo. Kje iskati koga, ko se mu niti vedelo ni za stan? Ako so nánj pazili po Hrušici, razbojeval je po Vipavi, ako tu, bil je na Pivki kje. Nikjer ga niso mogli zasačiti — prelokav in prezvit je bil Erazem. Vedoč, da mu ne morejo do živega, sklene, zanašaje se na nedohodno trdnjavo, sam pokazati jim bivališče svoje.

Tržaški glavár Ravbar gostí prijatelje na Malem grádu pri Planini. Vse je dobre volje. Zdajci prijízdi pred grad vitez. »Hajdi k gospodu svojemu!« velí slugi. »Povej mu, da ga k sebi pozivljem v gostí; sam mu hočem pokazati pot do svojega gradú in izvestno mu tam bolje postrežem, nego on meni tu!«

»Kdo pa ste Vi, gospod?« vpraša ga zvedavo topi sluga.

»Tvojemu gospodu sem iskren prijatelj, zovem se pa za Erazma Luegarja,« zagrohoče se jezdec, izpali dva samokresa, potem pa zabrne vranca in beží.

Baron Ravbar je z gósti vred takoj pri oknu. Kaj vidijo? Luegarja na konji, ki se jim še roga na bégu in v pozdrav maha s svojim baretom. Brzo osedlajo konje ter pohité za njim. Sledóvi konjskega kopita kažó jim pot, drzé pa nazaj. Kaj, ko bi bil pretekáni Luegar imel konja kovanega narobe? In istinito, bilo je tako! Priveđe jih konečno pot pred Jamski grad. Hlev pred gradom zapalijo, živino odvedó in grad jamejo oblegati. Streljali so skrajema nánj iz težkih lombard — kroglje so sicer udarjale v steno, pa brez vsacega vspeha. Luegar se jim zdaj pokazuje tu, zdaj tam, roga se in norce brije iz njih. Ravbar napiše poročilo do dvora, rekoč, da tu Luegarja ne bode moči dobiti. Toda cesar ukaže še strože, da se mora oblegati tolovaj — naj ga sestradajo; dobiti ga morajo ali živega, ali mrtvega.

Že je trajalo obleganje dva meseca — nobenega vspeha! Bil je baš pustni torek, ko se gori na takozvanem »belvederu« prikaže neustrašni Luegar. Smijóč se znova povabi barona Ravbarja v gostí. Ako se ta ne zmeni za njegovo roganje, lóp, vrže jim jednega, na štiri dele razsékanega vóla v dolino, češ, boste mogli vsaj pustováti! Rav-

bar je menil, da je to le lest, da je Luegar izvestno tega vóla samó še imel gori, a sedaj ga 'imamo. Toda minil je ves post, in góri se je le vedno še kadilo, znamenje, da pekó in kuhajo. Prišla je velika noč in za píruhe vrže hudomušni Erazem celó živih jancev oblegalcem v dolino. A žilavi neprijatelji so le nadalje vstrajno oblegali grad, mené, jedenkrat ga že dobimo v pest.

Minila je zima, novo življenje je jelo kliti v prirodi. Erazem često vabi barona k sebi v grad, toda Ravbar mu ne zaupa. Erazem dakle predlaga, naj se zajamči slugi njegovemu varnost, in pošiljal bode često darov. V to dovoli Ravbar. Kako se začudi, ko istinito ugleda hlapca po vrveh lezti nizdolu ter divji kozi jednako, plezati po skalah. In kaj mu prinaša? Košáro rdečih jágod; pa v tacem času, ko je tu jedva drevje zazelenelo. »Odkod to?« belil si je baron glavo. In skoro mu prinese sluga Erazmov zrelih češenj, kesneje marelic, hrušek, družega sadja — nekov petek celó še živih postrvív — dalje redke vrste vina in še družih daróv.

»Nič ne bode,« togotil se je razljučeni baron. Disciplina med moštvom mu je tudi že jela pešati, daleč je trebalo prinašati živeža, skoraj ni bilo nič za pod zób. Bolezen je jela takisto nadlegovati vojščake — jeli so godrnjati in se ustavljati. Že je nakanil Ravbar pobegniti ter odriniti domóv. Zdajci mu svetuje hlapec, naj podmiti Erazmovega slugo in tako z izdajstvom ugonóbi Erazma Predjamskega.

Makedonski Filip že je dejal, da ga ni zidú tolikanj visocega, katerega ne bi prešel z zlatom natovorjen osel. Tudi sedaj je veljala ta prislovica. Ko prispè Erazmov hlapec z novimi darili, vsprejme ga zviti baron preprijazno, nadarí ga z zlatom in — lopov gre v nastavljeno past. Ko se mu obljubi denar in zagotovi milost, pové, da se Lueg nikakor in nikdar sestradati ne more, kajti po podzemeljski poti, štiri milje dolgi, dobiva grad vsakojakega živeža.

»Tedaj se Erazem nikjer ne more prijeti?«

»More, toda samó na jednom kraji, kamor zahaja navadno zvečer k naravni svoji potrebi. Tam je tenka skala, lahko se prebije in tu bi ga dosegla kroglja iz lombarde, drugje nikjer.«

Izdajalec še obljubi, da hoče na naznačenem kraji izobesiti belo krpo, a zvečer, ko pojde Erazem tjá, pokazati na belvederu luč. — Lopov le prevestno izpolni svojo obèt. Skoro ugledajo oblegalci izobešeno belo záplato. Nemudno namerijo štiri lombarde na zaznamenovano mesto.

Noč je krila zemljo, temna noč. V dolini so zijale polne lombarde z žreli svojimi v skalnati grad, poleg njih so bedéli topníčarji s

tlečimi vžigalicami. Na oknu visoko se pokaže luč — pogojeno znamenje. Žareč blisek posveti za hip črno temo, grozen grom se razlega po dolini, v grádu pa bolestno vikne izdani Erazem. Kroglje so prebile steno, krš in kamen se je podrl raz steno, zadel nesrečneža v stegno in na glavo — ter ubil Erazma.

Prestrašeni hité hlapci gospodarju svojemu na pomoč. O tej zmešnjavi pa predá izdajalec Fran oblegalcem grad. Dvanajst Luegarjevih sokolov se postavi vragu po robu; junaški se branijo, da omorejo vsi ter mrtvi polegó okoli ubitega gospodarja.

Velika je bila radost Ravbarjevih ljudij. Vse so preteknili, vse pobrali, ogledali si osobito čudno, štiri milje dolgo podzemsko pot, po kateri so dobivali obleženci živeža.

Izdajalec Fran ni dolgo užival sadú krvavega svojega dela. Star učitelj Erazmov, bivajoč v grádu, osvetil se mu je in vpríčo sovražnikov zasadi lopovu bodalo v srcé. Ravbarjevi vojaki so brez usmiljenja potokli sivolasega starca, potem pa zapustili grad. V njem sta ostala le Erazmova psa, ki gospodarja svojega niti po smrti nista hotela zapustiti. Sosedni kmetje so prišli kesneje, da zagrebó mrtva trupla na pokopališči bližnje cerkvice. Ni sorodnika, ni prijatelja, niti plemiča ni bilo navzočnega pri izprevodu zadnjega Luegarja — le psa njegova sta tulila za prosjaško stesano krsto gospodarja svojega, govori pravljica, léгла na gomilo in skoro žalostno poginila.

To se je vršilo leta 1485. Tako je minil žalostno poslednji Luegar, na takov način zamrl slavni rod Predjamskih gospodov.

Bajke in povesti o Gorjancih.

Spisal Janez Trdina.

37. Koslerjev vodotòč.

Gospodarju podgorske kmetije Somínu je umrla žena. Ostala mu je po nji jedina hčerka, petnajstletna Lenčika. Ranjka Urša je bila velika sitnica. Ves dan je vpila in se zadirala za vsako malenkost; tudi na možá je regljala neprenehoma, dasi je bil marljiv in pohleven kakor jagnje. Vdovec po nji menda ni žaloval prehudo, silno pa ga je skrbelo, kako bi vzgajal deklico, da mu je ne izpridijo samopašni fantalini.

Očetovsko brigo je potožil staremu sosedu Šimnu, ki je bil nekak kmétiški pridigar in prerok, kakeršni so se nahajali prejšnje čase precčej